

Agnieszka Kidzińska

Wewnętrzne regulaminy Związku Kół Polskich w rosyjskiej Radzie Państwa z lat 1906-1907 i 1909

Echa Przeszłości 11, 287-309

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Kidzińska

Instytut Historii

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

WEWNĘTRZNE REGULAMINY ZWIĄZKU KÓŁ POLSKICH W ROSYJSKIEJ RADZIE PAŃSTWA Z LAT 1906–1907 I 1909

Edward Woyniłłowicz, członek I Rady Państwa z guberni mińskiej i lider polityczny ziemiaństwa, podał w swoim pamiętniku informację, że posłowie polscy zasiadający w izbie wyższej rosyjskiego parlamentu posiadali archiwum, nad którym opiekę sprawował sekretarz obu Kół Polskich: z Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego, Konstanty Przewłocki, ziemianin z Lubelszczyzny. Akta z działalności poselskiej przechowywano do wybuchu I wojny światowej w kościele pw. Św. Katarzyny, znanej świątyni petersburskiej Polonii. Na okres wakacji parlamentarnych akta zabierał Stanisław Rotwand, znany warszawski przemysłowiec, wybrany do Rady Państwa z kurii przemysłu i handlu w okręgu warszawskim. Oddawał je w depozyt filii Banku Wawelberga w Petersburgu. Po wakacjach zwracał je sekretarzowi. Z chwilą wybuchu wojny światowej Przewłocki miał je wywieźć do swego majątku. Wszelki śluch o tych dokumentach zaginął. Konstanty Przewłocki pozostawił wprawdzie pamiętnik, ale nie poświęcił go swej działalności politycznej, jest to raczej kronika rodzinna i majątkowa. Woyniłłowicz, prezes Koła Kraju Zachodniego, a także pierwszy prezes Związku obu Kół, zgromadził znaczne prywatne archiwum dokumentów powstałych w związku z pracami parlamentarnymi Polaków w Radzie Państwa. Ono także przepadło w wojennej zawierusze¹. Gdy w Archiwum Państwowym w Łodzi pracowałam nad bardzo obszerną spuścizną Józefa Ostrowskiego, prezesa połączonych Kół, moje nadzieje wzbudziła teczka zatytułowana „Działalność w Radzie Państwa”. Jest to bogaty zbiór dokumentów. Początkowo sądziłam, że może to być

¹ E. Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, Wilno 1931, cz. 1, s. 152.

zaginione archiwum Przewłockiego. Niestety, okazało się, że Ostrowski, będąc prezesem Koła Koronnego, gromadził skrzętnie wszelkie materiały pozwalające mu sprawnie wykonywać swą funkcję, ale nie przejął całości spuścizny Kół. Teczka zawiera jego osobiste papiery, w tym wiele brudnopisów i konceptów dokumentów oraz notatek z posiedzeń klubowych. Poza tym kończy się wraz z wycofaniem się Ostrowskiego z Rady Państwa w 1909 r.

Ostrowski skrupulatnie prowadził kronikę najważniejszych wydarzeń w swym życiu, za lata 1873–1907. Odnotował w niej pod datą 17 maja 1906 r.² dzień swego wyboru na członka Rady Państwa podczas zjazdu elektorów z Królestwa Polskiego w Warszawie. 22 maja przybył do Petersburga, a już w dniu następnym odbyło się zebranie inauguracyjne wspólne posiedzenia Polaków reprezentantów Królestwa Polskiego i Kraju Zachodniego, dzierżących mandat od ziemian oraz gildii przemysłowców i handlowców. Powołano wówczas do życia Związek Kół Polskich w Radzie Państwa³.

Posłowie do Rady Państwa przygotowali się do tego zebrania zawczasu, spisując sobie najważniejsze kwestie dotyczące organizacji Koła Polskiego oraz wzajemnych stosunków między nim a Kołem Terytorialnym. Postawili siedem najważniejszych pytań:

1) *Jaki ma być wzajemny stosunek członków Rady Państwa z Królestwa Polskiego?*

2) *Jaki stosunek z członkami Rady Państwa nie z Królestwa wybranymi jest dla nas pożądany?*

3) *Jaki stosunek do ewentualnych stronnictw [rosyjskich] w Radzie Państwa?*

4) *Jaki ma być nasz stosunek do Koła Polskiego [w Dumie], jako do ciała zorganizowanego?*

5) *Jaki ma być nasz stosunek do Koła Krajowego posłów z Litwy i Rusi [w Dumie]? Czy tylko przez członków Rady Państwa z Litwy i Rusi, czy też także bezpośrednio?*

6) *W jaki sposób należy oddziaływać na Koło Polskie [w Dumie] w sprawie agrarnej?*

7) *Jak poruszyć sprawy najpilniejsze dla Królestwa Polskiego: mianowicie sprawę szkolną itd.?*⁴

Częściowo sobie na te pytania odpowiedzieli. Za najpilniejszą potrzebę uznali ściśle określenie stosunków między Kołami Polskimi w Dumie i Radzie Państwa i stworzenie odpowiedniego regulaminu. Nie dziwi to, wzięwszy pod uwagę, że oba Koła tworzone były przez członków dwu stronnictw reprezentujących różne poglądy polityczne: Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego i Stronnictwa Polityki Realnej. Ostrowski uważał, że posłowie w Radzie, by skutecznie działać, będą potrzebowali informacji z Dumy

² Daty są podawane według starego stylu.

³ AP Łódź, Archiwum Ostrowskich i Potockich z Maluszyna [dalej AOPM], sygn. II/82: Papiery osobiste Józefa Ostrowskiego, *Kronika 1873–1907*, k. 68.

⁴ *Ibidem*, sygn. II/27, *Pytania* [17/30 V 1906] (brudnopis), k. 454–455.

z pierwszej ręki. Za najpilniejsze kwestie polityczne, których poruszenie w obu izbach byłoby wskazane, uznał reformę agrarną, a także związane ze sobą sprawy szkolną i językową w guberniach polskojęzycznych. W kwestiach organizacyjnych zastanawiał się nad stworzeniem wspólnego biura poselskiego dla obu Kół, by obniżyć koszty. Uważał także za wskazane ustalenie procedury składania wizyt politycznych, określenie symbolicznych i konwencjonalnych gestów, jak sposób wejścia posłów polskich na pierwsze plenum Rady Państwa, złożenie przez nich podpisów pod przysięgą, zajęcie miejsc. Na końcu postulował wypracowanie taktyki na okres początku sesji⁵.

Członkowie Rady Państwa postanowili wzorować się na swoich kolegach parlamentarzystach z Księstwa Poznańskiego oraz ustalonym przez nich regulaminie Koła Polskiego w Berlinie z 1895 r.⁶ Zapewne uznali, że sytuacja Polaków w Poznańskim jest bardziej podobna do sytuacji w Królestwie Polskim, aniżeli w cieszącej się swobodami autonomicznymi Galicji. Zdawano sobie sprawę, że Polacy w parlamencie rosyjskim będą musieli raczej prowadzić politykę opozycyjną, ponieważ na pozytywną pracę poselską nie pozwolą im okoliczności polityczne. Regulamin Koła Polskiego w Wiedniu także był brany pod uwagę. O ostatecznym kształcie mieli zadecydować Józef Ostrowski i Eustachy Dobiecki⁷.

Zawiązanie Związku Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w Radzie Państwa odbyło się 23 maja 1906 r. na pierwszym wspólnym posiedzeniu. Wiadomo, że obecni nie mieli wątpliwości co do potrzeby połączenia sił i zdecydowano jednogłośnie. *Wiedząc z praktyki, że biurokracja rosyjska zawsze bardzo podejrzliwie zapatruje się na wszelką solidarność Wschodnich Kresów z Koroną i zresztą sami będąc przekonani, że czasem może się zaznaczyć odrębność interesów tych obu dzielnic, postanowiliśmy jednomyślnie, że mają istnieć dwa koła, każde ze swoim prezesem, zsolidaryzowane tylko jednym regulaminem i osobą jednego wspólnego prezesa. To była strona formalna sprawy; w rzeczy samej pracowaliśmy i szliśmy zawsze solidarnie* – twierdził Edward Woyniłłowicz⁸. Spisano także roboczy regulamin:

1) *Koło Członków Rady Państwa w Petersburgu, wybranych z Królestwa Polskiego, i także koło Członków Rady Państwa, wybranych na Litwie i Rusi*

[wersja 1:] *łączą się z sobą w Związek Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w celu obrony w Radzie Państwa spraw i interesów tych krajów pod względem politycznym, narodowym, kulturalnym i ekonomicznym.*

[wersja 2:] *dla (wspólnego) popierania rozwoju tych krajów w Państwie Rosyjskim (pod względem politycznym, narodowym, kulturalnym i ekonomicznym) łączą się w Związek Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi.*

(na warunkach następujących)

⁵ Ibidem, *Koło Polskie* (brudnopis), k. 455–456.

⁶ Ibidem, *Ustawy Koła Polskiego w parlamencie niemieckim w Berlinie (uchwalone d. 20 lutego r. 1895)*, k. 537.

⁷ E. Woyniłłowicz, op. cit., s.122.

⁸ Ibidem, s.121–122.

2) Każde z Kół stanowiących Związek ma swój własny regulamin, który zostaje podporządkowanym pod niniejszy wspólny regulamin Związku.

3) Wszystkie sprawy mają być rozpatrywane wspólnie na posiedzeniach Związku. W każdej poszczególnej sprawie Związek ma prawo uznać ją za dotyczącą wyłącznie Królestwa Polskiego lub też krajów Litwy i Rusi. W sprawach uznanych uchwałą Związku za wyłączne odnośnie Koło ma głos decydujący, a tamto Koło głos doradczy.

4) Związek wybiera Prezesa, Vice-Prezesa i Sekretarza na przeciąg każdej sesji parlamentarnej. Po dokonaniu tych wyborów Związek uważa się za ukonstytuowany. W następnej sesji parlamentarnej Prezydium ustępuje dopiero po dokonaniu nowych wyborów.

5) W razie nieobecności Prezesa i Vice-Prezesa Związek wybiera tymczasowo ich zastępcę.

6) Prezes zwołuje posiedzenia, ustanawia porządek dzienny, który jednak uchwałą Związku może być zmieniony, przewodniczy na posiedzeniach, proponuje referentów do prac parlamentarnych oraz przedstawia Związek w stosunkach zewnętrznych.

7) Sekretarz prowadzi protokoły narad oraz archiwum Związku.

8) Zwyczajne posiedzenia Związku odbywają się raz na tydzień, nadzwyczajne – według uznania Prezesa bądź na żądanie 3-ch członków Związku, którzy winni zarazem objaśnić powód żądania. Nadzwyczajne posiedzenie winno być zwołane najdalej w ciągu dwóch dni po zarządzeniu.

9) Dla ważności obrad potrzebna jest obecność więcej niż połowy członków Związku. Uchwały zapadają bezwzględną większością głosów obecnych na posiedzeniu członków. W razie równości głosów – głos przewodniczącego przeważa. Przy wszelkich wyborach głosowanie odbywa się kartkami.

10) Gdyby na posiedzeniu Związku nie było dostatecznej ilości członków Prezes wstrzymuje narady i zwołuje bezwzględnie, najpóźniej w 24 godzin[y] nowe posiedzenie, które rozstrzyga ostatecznie, bez względu na liczbę obecnych członków.

11) Zasadą Związku jest solidarność jego członków w postępowaniu parlamentarnym.

12) Od uchwały Związku zależy:

- a) podawanie własnych wniosków i interpelacji,
- b) podpisywanie wniosków i interpelacji wnoszonych przez innych członków Rady Państwa,
- c) przemawianie na posiedzeniach Rady Państwa,
- d) wszelkie głosowania na posiedzeniach Rady Państwa,
- e) popieranie członków Związku, jako też innych członków Rady Państwa przy wyborach do komisji.

13) Nie wolno jest członkom Związku głosować inaczej jak uchwalił Związek. Wolno jest jednak każdemu członkowi powstrzymać się od danego głosowania przez nieobecność w czasie tegoż głosowania.

Członek mający zamiar nieprzyjęcia udziału w danym głosowaniu, winien złożyć o tym oświadczenie na posiedzeniu Związku, a razie nagłym

– Prezesowi; nadto powinien wyjaśnić powody owego postępowania. Oprócz tego, przy istnieniu ważnych powodów, służy Związkowi prawo uwolnić członka od solidarności w poszczególnej sprawie; dla ważności takiej uchwały potrzebna jest większość 2/3 głosów członków obecnych na posiedzeniu.

14) W sprawach wyznaniowych wolno jest członkom Związku głosować i postępować w Radzie Państwa według własnego przekonania.

15) Dla członków Związku wybranych z kurii przemysłu i handlu, z powodu ich należenia do grupy członków Rady Państwa, wybranych z tejże kurii z całego Państwa, zastrzega się swobodę działania i głosowania w sprawach przemysłowych i handlowych.

16) Bez upoważnienia Związku wolno jest przemawiać we własnym imieniu na posiedzeniach Rady Państwa:

a) członkom Związku należącym do Komisji wybranych przez Radę Państwa w przedmiotach, dotyczących referatów tejże Komisji,

b) członkom Związku, których wnioski zostały przez Związek przyjętym i do Rady Państwa wniesionym w przedmiocie tego wniosku.

17) W komisjach mają członkowie Związku swobodę działania; wolno jednak Związkowi uchwalić zasadniczo wskazówki dla ich postępowania tamże.

18) Komisja parlamentarna Związku składa się z Prezesa i Vice-Prezesa jako członków stałych i z dwóch członków wybieranych co dwa m-ce po jednym w Kole Królestwa Polskiego i Kole Krajów Litwy i Rusi.

W wypadkach nagłych Komisja parlamentarna postanawia o głosowaniu, o wnoszeniu poprawek, o podpisywaniu wniosków i interpelacji i o zabieraniu głosu przez członków Związku. Stosuje się to i do członków Komisji parlamentarnej.

19) Członkowie Związku obowiązani są zachować tajemnicę co do tych rozpraw i uchwał, względem których to wyraźnie postanowionym zastanie.

20) Żaden członek Związku nie może być bez jego zezwolenia członkiem innego Klubu lub Koła parlamentarnego w Radzie Państwa.

21) Bez upoważnienia Związku nie wolno nikomu w imieniu Związku ani występować, ani działać.

Z Rządem lub innymi Kołami czy też stronnictwami znosi się Związek za pośrednictwem Prezesa albo też wybranej w tym celu Komisji złożonej przynajmniej z dwóch członków.

22) Członkowie Związku w razie zamierzonego wyjazdu winni o tym zawiadomić Prezesa, który ma prawo zgodzić się na dziesięciodniową nieobecność. Dłuższy urlop zależy od uchwały Związku.

23) Zmiany niniejszego regulaminu lub dodatki do niego mogą być uchwalone tylko na wniosek pięciu członków Związku na posiedzeniu, na które wszyscy członkowie Związku zawezwani zostali przynajmniej na dziesięć dni przedtem, ze wskazaniem zamierzonych zmian.

Zmiana może być uchwalona tylko większością dwóch trzecich głosów obecnych na posiedzeniu członków Związku⁹.

⁹ AP Łódź, AOPM, sygn. II/27, Regulamin Związku Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w Radzie Państwa w Petersburgu [23 V/5 VI 1906], k. 485–488.

Przyznać trzeba, że regulamin ten był bardzo twardy, indywidualizm posłów bardzo kneblujący – oceniał Woyniłłowicz – ale na razie okazał się bardzo pożyteczny, albowiem zespół posłów naszych na początku nie był jeszcze dostatecznie wyrobiony ani politycznie, ani parlamentarnie. Może dzięki temu regulaminowi udało się przedstawicielstwu naszemu uniknąć kroków fałszywych i wyrobić sobie szacującą powagę w Radzie Państwa¹⁰. Według Edwarda Woyniłłowicza współpraca posłów z Kongresówki i Kraju Zachodniego przebiegała wyjątkowo zgodnie. Rozbieżności takiej [jak w Dumie] między poglądami posłów do Rady Państwa z Korony i Kresów wcale nie było, dzięki być może większemu wyrobieniu politycznemu przedstawicieli tych dzielnic, dzięki temu, że przedstawiciele z Korony wszyscy prawie [oprócz Stanisława Gawrońskiego] należeli do więcej umiarkowanej partii realistów lub z nią sympatyzowali; w każdym razie praca w Kole naszym w Radzie Państwa szła zgodnie, co z przyjemnością podkreślam – zanotował w swych wspomnieniach¹¹.

Jak wspominałam, funkcje prezesów w I Radzie Państwa sprawowali: w Kole Koronnym – Józef Ostrowski, w Kole Kraju Zachodniego – Edward Woyniłłowicz, a w Związku Kół także Woyniłłowicz. W II Radzie Państwa prezesem Koła Królestwa Polskiego był Eustachy Dobiecki, Koła Terytorialnego – Jan Olizar, a połączonych Kół także Dobiecki. Woyniłłowicz opisał w swych wspomnieniach, jak trudna była taka rola, a jednocześnie niezbędna: *Prezesostwo było bardzo szacujące, ale pełnienie obowiązku prezesa wcale łatwym nie było: po pierwsze, miało się do czynienia z ludźmi, którzy wszędzie w swej prowincji stanowisko przodujące zajmowali, wszędzie byli „prezesami”, a zatem przyzwyczajonymi do uległości innych, a nie do ulegania samym; po wtóre, większość miała wyrobione i naprzód powzięte przekonanie, że „Woyniłłowicz wszystkich za nos wodzi”, więc trzeba jemu pokazać, że tutaj arbitralnym być nie pozwolimy. Zresztą było to w tradycjach szlacheckich od dawna króla wybierać na Woli, a potem jemu życie możliwie ciężkim na tronie uczynić. Musiałem więc bardzo siebie i drugich pilnować, aby żadnym nieporozumieniem solidarności Koła nie zmącić i nie dać miłego obcym widoku niesnasek naszych¹².*

Z obrazem nakreślonym przez Woyniłłowicza polemizuje w swoim pamiętniku poseł z guberni wileńskiej, Hipolit Korwin-Milewski¹³. Był to człowiek bardzo utalentowany i wszechstronnie wykształcony, a przy tym pracowity. Miał jednak cechę, która uniemożliwiała mu w pełni solidarną współpracę ze swymi kolegami w Radzie Państwa: wybijały indywidualizm połączony z wysokim mniemaniem o sobie. Wspominał, że od początku starano się

¹⁰ E. Woyniłłowicz, op. cit., s. 122.

¹¹ Ibidem, s. 152.

¹² Ibidem, s. 123.

¹³ Zob. A. Szwarz, P. Wieczorkiewicz, *Bracia Korwin-Milewscy, patrioci czy apostaci?*, w: *Francja – Polska XVIII–XIX w. Studia poświęcone prof. A. Zahorskiemu w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1983.

w Związku Kół stłamsić jego osobowość i robiono mu „kolektywne psikusy”. Twierdził też, że regulamin opracowano konkretnie przeciwko niemu: *On daje Związkowi możebność większością głosów zredukować mnie na trzy lata do roli niemej maszynki do głosowania*. Ponieważ zaś wyborcy głosowali na niego i jego konkretny program, a nie na jakiegokolwiek kluby poselskie, nie zamierzał się do regulaminu stosować. *Zatem oświadczam – pisał – że nadal, tak jak dotychczas, terenem mojej działalności będzie Rada Państwa, a nie Koło, i będę się kierował w niej moim programem, a nie tym, który będą sobie z dnia na dzień stwarzali ci panowie, ponieważ dotychczas żadnego sobie nie wyrobili*. Zgodził się jednak na pewne zasady, celem zachowania przed resztą Rady Państwa przynajmniej pozorów jednolitego polskiego frontu:

1. Jeśli nie będzie podzielał zdania Koła Polskiego w kwestiach ogólnopaństwowych, wstrzyma się od przemów i głosowania. W kwestiach narodowych, gdy uzna działanie Koła Polskiego za szkodliwe, zachowa swobodę.

2. Jeśli uzna za stosowne przemawiać w Radzie Państwa w duchu postanowień Koła Polskiego, będzie przemawiał swobodnie, bez uprzedniej zgody Koła, szczególnie w razie nieprzewidzianych incydentów.

Regulamin zmieniono dla Milewskiego prawie bez dyskusji. Według niego potwierdzało to tylko jego wcześniejsze podejrzenia, że ułożono go właśnie, by go kontrolować. Reszta posłów nie musiałyby się do niego stosować, w myśl staropolskiej zasady „jak kto chce”¹⁴.

Hipolit Korwin-Milewski, startując ponownie w wyborach do Rady Państwa w 1909 r., uzależnił przyjęcie mandatu od zwolnienia go przez wyborców z solidarności klubowej z Kołem Kraju Zachodniego i Związkiem Kół¹⁵. Ustupując z funkcji, opublikował w „Kurierze Litewskim” list otwarty, w którym skrytykował swoich kolegów. Zarzucił im bierność oraz sabotowanie jego indywidualności. Stwierdził, że istnieje jeden tylko argument, który skłoniłby go do ponownego kandydowania: [...] *kiedy wierzycie, że wasz poseł sam potrafi upatrzeć, gdzie, z kim, na jakich warunkach [podkr. HKM] znajdzie najlepszy punkt oparcia – służyć. Kiedy zaś nade wszystko stawicie bezwzględną solidarność i karność, en bloc – to uczciwość polityczna każe mnie was prosić na mnie nie głosować*¹⁶. List ten wywołał reakcje wyborców oraz publicystów. Spierano się, czy dla tak uzdolnionej jednostki warto zrezygnować z zasady solidarności koła poselskiego, czy też twardo przy niej obstawać nie zwracając uwagi na „osobiste niechęci i kwasy”¹⁷. Kontrkandydatem dla Milewskiego był hr. Puttkamer, mający poparcie ND, wysuwano także Mariana Chełchowskiego i Aleksandra Chomińskiego, ale ten przebywał za granicą i był zwolennikiem Korwin-Milewskiego. Rosjanie nie wystawili nikogo. Hipolit Korwin-Milewski nie poprawił swoich notowań, głosząc, że Polacy po-

¹⁴ H. Korwin-Milewski, op. cit., s. 233–234.

¹⁵ Ibidem, s. 305.

¹⁶ „Słowo” nr 214, 18 (6) IX 1909, nr 216, 21 (8) IX 1909.

¹⁷ *List pisał Korwina-Milewskiego*, „Dziennik Kijowski” nr 205, 11 (24) IX 1909; *Z prasy polskiej*, „Dziennik Kijowski” nr 217, 25 IX (8 X) 1909.

winni wybrać do izby wyższej 3 Rosjan z Ziem Zabrzanych, wówczas zyskaliby argument na obronę proporcjonalności narodowej w przyszłych wyborach ziemskich¹⁸.

Dzień przed wyborami, 22 września, odbyło się zebranie, na którym znakomita większość zgromadzonych (112/12) zdecydowała, że Hipolit Korwin-Milewski zostanie kandydatem na posła. Pozostali kandydaci w swych przemowach poruszali oczywiście kwestię solidarności, co skłoniło Milewskiego do opowiedzenia o doświadczeniach z poprzedniej kadencji. Twierdził, że wobec trudności w Radzie Państwa formalistyka regulaminu Koła Polskiego tylko krępowała dodatkowo posłów. Winna była dotychczasowym błędom i przeoczeniom oraz spowolnieniu działań. Dlatego zażądał od wyborców pisemnej deklaracji, zwalniającej go od zasady zbyt restrykcyjnej solidarności. Zredagował ją Czesław Jankowski: *Koło wyborców wyraża życzenie, aby posłowie Polacy z Litwy i Rusi utworzyli w Radzie Państwa frakcję parlamentarną samodzielną, opartą na zasadzie solidarności i aby poseł wileński p. Korwin-Milewski do Koła tego należał. Koło wyborców wyraża opinię, że p. Korwin-Milewski nie powinien być krępowany w swobodzie słowa na mównicy i nie ma obowiązku solidaryzować się z postanowieniami Koła takimi, które by nie były w zgodzie z jego programem politycznym rozwiniętym na przedwyborczym zebraniu roku 1906 i zaaprobowanym przez ówczesnych wyborców*. Stanisław Laskowicz z Lidy zaproponował natychmiastowe uchwalenie formuły, sprzeciwili się temu jednak Puttkamer, Chełchowski i Kowalewski z powiatu wilejskiego, twierdząc, że nie dadzą zgody na niebezpieczny precedens. Na wniosek Henryka Święcickiego i Pawła Kończy do formuły dodano program wyborczy Korwin-Milewskiego oraz poprawkę Puttkamera, że Koło samo uchwali swój regulamin¹⁹. Rozbawiony uchwałą „Kurier Litewski” twierdził, że dla Milewskiego warto zmienić regulamin Koła. Warszawskie „Słowo” zastanawiało się, czy jakakolwiek grupa parlamentarna na świecie zgodziłaby się na posiadanie członka na prawach hospitaanta²⁰.

Wątpliwości wokół kandydatury Milewskiego odbiły się na frekwencji: wielu wyborców nie stawiało się. Wśród obecnych rej wodził Czesław Jankowski, który nie pozwolił na żadne dyskusje na temat solidarności poselskiej. Korwin-Milewski, pewien zwycięstwa, miał mówić, że zapłaci 10 rb. za każdą czarną gałkę na niego oddaną²¹. Otrzymał 139 przeciwko 9 głosom już w pierwszym głosowaniu, co bezapelacyjnie zapewniło mu zwycięstwo. Jego zwolennicy wystosowali do prasy list otwarty: *Wybraliśmy p. Milewskiego do Rady Państwa, nie oglądając się na żadne względy zarówno partyjnej, jak osobistej natury, ponieważ byliśmy przekonani, że tak nam wskazywał wzgląd na dobro sprawy publicznej, na dobro kraju naszego; wybraliśmy go, bo*

¹⁸ *Wybory do Rady Państwa na Litwie i Rusi*, „Słowo” nr 217, 22 (9) IX 1909.

¹⁹ *Wyborca, Jak to się stało?*, II, „Słowo” nr 221, 27 (14) IX 1909.

²⁰ *Niezrozumiała uchwała*, „Słowo” nr 218, 23 (10) IX 1909.

²¹ *Wyborca, Jak to się stało?*, I, „Słowo” nr 220, 25 (12) IX 1909.

*w godniejsze ręce nie potrafiliśmy mandatu powierzyć, bo wreszcie liczymy, że utworzone będzie w Radzie Państwa nowe Koło Posłów Polaków z Litwy i Rusi i że w redakcji nowego regulaminu p. Milewski czynny udział weźmie, przystosowując go do wyrażonej opinii w drugiej części formuły naszej*²².

Wynik wyborów wileńskich ostro skomentował „Głos Warszawski”, twierdząc, że łamiąc zasadę solidarności poselskiej, kierowano się własnym widzimisię. [...] *po obaleniu zasady solidarności narodowej pozostają dwie tylko alternatywy: 1) albo członkowie Polacy istnieć będą w ciałach prawodawczych jako luźne jednostki; 2) albo wejdą, stosownie do swych przekonań i sympatii, do łona partii rosyjskich. Tertium non datur.* Druga alternatywa prędzej czy później stałaby się nie do zniesienia dla „natur żywszych”, bo rola „błędnej owcy” szybko musi się przejeść²³.

Była to jedyna dyskusja na temat zasadności istnienia regulaminów obu Kół poselskich polskich w Radzie Państwa. Hipolit Korwin-Milewski, występując przeciwko solidarności poselskiej Związku Kół w Radzie Państwa, dążył głównie do umocnienia swej pozycji w reprezentacji polskiej²⁴.

Każde z Kół w Radzie Państwa wypracowało także własny regulamin. Dokument Koła Królewskiego²⁵ powstał na zebraniu w dniu 29 maja 1906 r., na którym stawiło się 7 jego członków (nieobecny był Stanisław Rotwand)²⁶.

1) Członkowie Rady Państwa wybrani z Królestwa Polskiego w liczbie sześciu, a mianowicie: Dobiecki Eustachy, Gawroński Stanisław, Kronenberg baron Leopold, Napiórkowski Antoni, Ostrowski Józef, Przewłocki Konstanty oraz wybrani z kurii przemysłu i handlu Rotwand Stanisław, przedstawiciel okręgu warszawskiego, i Glezmer Stanisław, przedstawiciel okręgu petersburskiego oraz właściciel ziemski z Królestwa Polskiego [nie wymieniono Wincen- tego Koziół-Poklewskiego, przedstawiciela okręgu permskiego – A.K.], zawiązują Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa w Petersburgu.

2) Koło wybiera prezesa oraz sekretarza na przeciąg każdej sesji parlamentarnej. W razie nieobecności prezesa Koło wybiera zastępcę.

3) Prezes zwołuje posiedzenia, układa porządek obrad, proponuje referentów do prac parlamentarnych, przedstawia Koło w stosunkach zewnętrznych.

4) Posiedzenia odbywają się według uznania prezesa lub na żądanie dwóch członków, którzy jednocześnie powinni wyrazić powód żądania. Posiedzenie winno być zwołane najdalej w ciągu dwóch dni po zażądaniu.

5) Dla ważności obrad potrzebną jest obecność 5 członków. Uchwały Koła zapadają bezwzględną większością głosów obecnych na posiedzeniu członków. W razie równości głosów głos przewodniczącego przeważa.

²² Wyboreca, *Jak to się stało?*, II, „Słowo” nr 221, 27 (14) IX 1909.

²³ *Z prasy polskiej. Echa wyborów*, „Dziennik Kijowski” nr 224, 3 (16) X 1909.

²⁴ Zob. R. Jurkowski, *Sukcesy i porażki. Ziemiaństwo polskie Ziem Zabrzanych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*, Olsztyn 2009, s. 381–384.

²⁵ Królewski – przestarzałe; dot. Królestwa Kongresowego.

²⁶ AP Łódź, AOPM, sygn. II/27, *Porządek dzienny Kola Królestwa Polskiego* [w Radzie Państwa], 29 V/11 VI 1906, k. 539.

6) *Zasadą Koła jest solidarność jego członków w postępowaniu parlamentarnym.*

7) *Dla członków wybranych z kurii przemysłu i handlu z powodu ich należenia do grupy członków wybranych w tejże kurii z całego państwa, zastrzega się swobodę działania i głosowania w sprawach przemysłu i handlu.*

8) *Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa na zasadzie § 19-o wspólnego regulaminu łączy się z Kołem Krajów Litwy i Rusi w Związek Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w Radzie Państwa i poddaje się wspólnie uchwalonemu regulaminowi Związku.*

9) *W sprawach, które na zasadzie §3-go regulaminu Związku uznane będą przez Związek za wyłącznie dotyczące Królestwa Polskiego, członkowie Koła Królestwa Polskiego w Radzie Państwa poddają się zasadom w § 12, 13, 14, 15, 16, 17 regulaminu Związku.*

10) *Zmiany niniejszego regulaminu lub dodatki do niego mogą być uchwalone tylko na wniosek trzech członków Koła na posiedzeniu, na które wszyscy członkowie Koła zawezwani zostali przynajmniej na dziesięć dni naprzód przedtem, ze wskazaniem zamierzonych zmian. Zmiana może być uchwaloną tylko większością dwóch trzecich głosów obecnych na posiedzeniu członków Koła.*

Z regulaminu wykreślono następujące punkty:

8) *Od uchwały Koła zależy: podawanie własnych wniosków i interpelacji, podpisywanie wniosków i interpelacji podawanych przez innych członków Rady Państwa, wszelkie głosowanie na posiedzeniach Rady Państwa, przemawianie na posiedzeniach Rady Państwa.*

9) *W komisjach mają członkowie Koła swobodę działania; wolno jednakże Kołu uchwalić zasadnicze wskazówki dla ich postępowania tamże.*

10) *W razach nagłych [tekst nieczytelny] uchwałę Koła zastępuje uchwała prezesa i trzech najstarszych członków Koła obecnych na danym posiedzeniu Rady Państwa.*

[inna wersja:] *Nie wolno jest członkom Koła głosować inaczej w Radzie Państwa, jak uchwalilo Koło. Wolno jest jednak każdemu członkowi powstrzymać się od danego głosowania przez nieobecność w czasie tegoż głosowania. Członek mający zamiar nieprzyjęcia udziału w danym głosowaniu winien złożyć o tym oświadczenie na posiedzeniu Koła, a w razie nagłym – prezesowi Koła; nadto powinien wyjaśnić powody swego postąpienia.*

11) *Członkowie Koła obowiązani są zachować tajemnicę co do tych rozpraw i i uchwał, względem których to wyraźnie postanowionym zostanie.*

12) *Żaden członek Koła nie może być bez zezwolenia Koła członkiem innego klubu lub koła parlamentarnego w Radzie Państwa.*

13) *Członkowie Koła w razie zamierzonego wyjazdu winni o tym zawiadomić prezesa, który może zgodzić się na 10-dniową nieobecność. Dłuższy urlop zależy od uchwały Koła.*

14) *Koło Królestwa Polskiego ma wejść w stały stosunek na zasadzie wspólnego regulaminu z członkami Rady Państwa wybranymi w guberniach*

zachodnich państwa i stanowić z nimi Zjednoczone Koła Kraju Zachodniego i Królestwa Polskiego. Z tego powodu zasady przyjęte w niniejszym regulaminie będą podporządkowane zasadom, jakie będą ustanowione we wspólnym regulaminie Zjednoczonych Kół²⁷.

24 maja 1906 r. podczas roboczego zebrania członków Koła Polskiego i Koła Terytorialnego w Radzie Państwa dyskutowano punkty regulaminu określającego wzajemny stosunek posłów polskich w obu izbach. Ustalenia znamy z brudnopisu sporządzonego przez Józefa Ostrowskiego:

Członkowie Rady Państwa z Królestwa Polskiego mają stanowić Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa, z obowiązującą zasadą solidarności w postępowaniu parlamentarnym. Koło to ma pozostawać w ścisłym związku z Kołem członków Rady Państwa wybranych na Litwie i Rusi i oba te Koła mają stanowić wspólne, zjednoczone Koło, którego regulamin obecnie się wypracowuje.

Z drugiej strony Koło Polskie w Izbie Państwowej nie jest jeszcze ostatecznie ukonstytuowane i obowiązującego regulaminu dotychczas, o ile nam wiadomo, nie przyjęło. W tym położeniu uważamy jednak za bardzo pożądaną jak najściślejszą łączność z Kołem Polskim oraz ścisłe porozumienie się i dlatego, powołując się na naszą wspólną naradę z dnia 17/30 maja 1906, proponujemy następujące tymczasowe określenie stosunku członków Rady Państwa z Królestwa Polskiego do Koła Polskiego w Izbie Państwowej.

1) *Przy rozpatrywaniu w Kole Polskim spraw, dotyczących projektów ustawodawczych, wniosków i deklaracji Koła w sprawach zasadniczych oraz innych uznanych za ważne przez Koło, Prezydium Koła lub jego Komisja parlamentarna zawiadamia Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa o odnośnych posiedzeniach i jego członkowie mają prawo brać w nich udział z głosem doradczym.*

2) *Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa do wspólnego rozpatrywania spraw zasadniczych określenia §-ego, a wnoszonych w Radzie Państwa, zapraszać będzie członków Koła Polskiego, którzy mają prawo brać w odnośnych posiedzeniach udział tak samo z głosem doradczym.*

3) *Będą się odbywać stałe, periodyczne wspólne zebrania Koła Polskiego z członkami Rady Państwa dla utrzymania stałej łączności i omawiania spraw ogólnych. W jakich odstępach czasu mają być te zebrania, zechce zaproponować Koło Polskie.*

4) *Członkowie Koła Królestwa Polskiego przyjmują udział w kosztach urządzenia wspólnego siedliska, wspólnego biura itd.*

Ostrowski zanotował, że jego koledzy proponowali, by wspólne zebrania z posłami z Dumy odbywały się co miesiąc, nawet jeśli nie byłoby żadnych pilnych spraw, choćby dla wymiany myśli²⁸.

²⁷ Ibidem, *Regulamin Koła Królestwa Polskiego w Radzie Państwa w Petersburgu uchwalony na posiedzeniu dnia 29 V/11 VI 1906*, k. 528–531.

²⁸ Ibidem, *Określenie stosunku członków Rady Państwa Królestwa Polskiego do Koła Polskiego w Sejmie Państwowym (Izbie Państwowej)* (brudnopis), 24 V/6 VI 1906, k. 452–453.

Pierwszy konspekt regulaminu czterech Kół Polskich w obu izbach rosyjskiego parlamentu, noszący liczne poprawki autorstwa Józefa Ostrowskiego, pochodzi z 1906 r. Prawdopodobnie został przedstawiony posłom polskim z Dumy na wspólnym posiedzeniu w dniu 14 czerwca. Jest podzielony na cztery części:

[część I: wstęp]

1) *Wspólne zebrania mają na celu omawianie spraw, wpływających ze stanowiska posłów polskich w Izbie Państwowej i Radzie Państwa.*

2) *Sprawami takimi są: projekty do praw, wniesione do Izby prawodawczych, wnioski, deklaracje i interpelacje własne oraz sprawy ogólne politycznego [przymiotnik przekreślony] znaczenia.*

3) *Na wspólnych zebraniach uchwały nie zapadają, lecz na żądanie większości [poprawka: prezydium], zebranie w wyżej wymienionych sprawach wyraża jedynie swoją opinie drogą głosowania. W sprawach wniosków prawodawczych, interpelacji i deklaracji własnych, zasięgnięcie opinii zebrania przez właściwe Koło jest obowiązuje [podkreślenia J. Ostrowskiego].*

[część II:] 4 Koła zwyczajne [posiedzenia]

4) *Zebrania odbywają się co dwa tygodnie w piątki o godzinie 8 ½ wieczorem we wspólnym lokalu.*

[część III:] Nadzwyczajne [posiedzenia]

5) *W razie nagłości spraw każde prezydium z 4 istniejących Kół polskich w Izbie i Radzie Państwa ma prawo zwołać nadzwyczajne wspólne posiedzenie.*

6) *Na posiedzeniach wspólnych Prezesi Kół lub ich zastępcy proponują porządek dzienny i na każde zebranie oddzielnie prezydującego i sekretarza.*

7) *Na posiedzeniach wspólnych prowadzony jest protokół, zaznaczający zapadłe opinie. Protokoły nie ulegają ujawnieniu publicznemu.*

8) *Wydanie opinii zebrania odbywa się za pomocą głosowania, które zaznacza się w protokole bądź to wprost liczbą głosujących na daną opinię, bądź na żądanie obecnych, z wyszczególnieniem, do jakiego z Kół głosujący należy.*

[część IV:] 2 Koła

9) *Oprócz zebrań i posiedzeń 4 Kół, 2 Koła Królestwa Polskiego i 2 Koła Krajów Litwy i Rusi odbywają wspólne posiedzenia 2 Kół w sprawach uznanych za ważne, o ile jedno z Kół tego zażąda za pośrednictwem swego prezydium.*

10) *Na posiedzeniach dwóch Kół członkowie Koła, które [w] danej sprawie nie decyduje, mają tylko głos doradczy.*

11) *Na posiedzeniach dwóch Kół prezyduje Prezes Koła, które ma w danej sprawie głos decydujący²⁹.*

Józef Ostrowski proponował dodatkowy punkt, mówiący o konieczności odbywania comiesięcznych zebrań towarzyskich.

Koło Polskie w Dumie miało jednak pewne zastrzeżenia do projektu kolegów z Rady Państwa. Sekretarz Koła Franciszek Nowodworski wyraził je w liście:

²⁹ Ibidem, *Regulamin wspólnych zebrań 4 Kół polskich w Radzie Państwa i Izbie Państwowej* [projekt 1906], k. 497.

Koło Polskie w Izbie Państwowej, wysłuchawszy na posiedzeniu z d. 14 czerwca odezwę Koła Polskiego w Radzie Państwa w kwestii odbywania wspólnych posiedzeń z udzieleniem głosu doradczego pp. Radcom Państwa wyraziło opinię

a. że z powodu dokonanego podziału zebrań Koła Polskiego na sesje w sprawach wewnętrznych i narady programowo-polityczne – interes wspólny dla obu Kół mogą jedynie przedstawiać zadania w kwestiach ważnych, ogólnych, tj. wyłącznie narady programowo-polityczne.

b. że pożądanym jest wspólne zbieranie się wszystkich postów Polaków ze wszystkich dzielnic dawnej Rzeczypospolitej – do Dumy i Rady w celu utrzymania koniecznej łączności i koordynowania swych wystąpień w obu Izbach. Ze względów praktycznych najbardziej celowym wydawałoby się urządzenie pomienionych zebrań w odstępach miesięcznych.

Z tych założeń Komisja Parlamentarna uprawniona jest do zaproponowania:

1. aby Koła w Izbie i Radzie Państwa nawzajem powiadamiane były, w miarę naznaczania, o zebraniach porządkowych w sprawach związanych z ogólnymi wystąpieniami politycznymi polskiego ciała poselskiego.

2. aby na powyższe zebrania Izby 6-ciu członkom Rady Państwa, a na zebrania Rady 6-ciu członkom Komisji Parlamentarnej Koła Izbowego służyło prawo wstępu z głosem doradczym.

3. aby członkom Rady w razie nagłej potrzeby wyjaśnienia kwestii charakteru ogólnego służyło prawo odwołania się do Komisji Parlamentarnej o zwołanie zebrania Koła Izbowego.

4. aby co miesiąc odbywały się zebrania wszystkich postów-Polaków dla omawiania kwestii wspólnych.

Gotowość Szanownych Panów do wspólnego ponoszenia wydatków na potrzeby Koła, członkowie tegoż przyjmują³⁰.

Kolejny projekt regulaminu czterech Kół został opracowany 28 listopada 1907 r. na wspólnym posiedzeniu reprezentantów każdego z zainteresowanych klubów poselskich. Zamykał się w siedmiu punktach:

1) Raz na tydzień, wieczorem zebranie towarzyskie.

2) Raz na miesiąc (jeden z tych dni) zwyczajne ogólne zebranie.

3) Zebranie ogólne nadzwyczajne zwołuje się obowiązkowo dla wspólnego rozpatrzenia:

a) Wniosków lub ważnych deklaracji własnych

b) Spraw dotyczących specjalnie Królestwa Polskiego lub też krajów Litwy i Rusi

c) Spraw dotyczących bezpośrednio spraw narodowościowych polskich

1) Oprócz tego każde Prezydium 4 istniejących Kół ma prawo w sprawach uznanych przez siebie za ważne zwołać nadzwyczajne ogólne zebranie lub też zebranie 2 Kół Królestwa Polskiego albo 2 Kół [Litwy i Rusi].

³⁰ Ibidem, *Koło Polskie w Izbie Państwowej (F. Nowodworski) do Koła Postów Królestwa Polskiego w Radzie Państwa*, 14 VI 1906, k. 450–451.

2) Członkowie Kół w danej sprawie niedecydujących mają tylko głos doradczy.

3) Przy zebraniu 2 Kół prezyduje Prezes Koła, które ma w sprawie głos decydujący.

4) W ogólnych zebraniach 4 Kół ich Prezesi układają porządek dzienny i proponują na każde zebranie prezydującego³¹.

Ostateczna wersja regulaminu określającego stosunek czterech Kół w Dumie i Radzie Państwa została wypracowana 4 grudnia 1907 r. Posłowie z Rady Państwa także i tym razem zgłosili własną propozycję:

Na zasadzie polecenia zebrania polskich członków Rady Państwa i Izby Państwowej, odbytego dnia 28 lutego/ 11 grudnia 1907, Komisja parlamentarna Związku Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi [w Radzie Państwa], Komisja parlamentarna Koła Polskiego i Komisja parlamentarna Koła Litewskiego [w Dumie], zebrawszy się dnia 4/17 grudnia 1907 na wspólną naradę, postanowiły przedstawić wspólnemu zebraniu do przyjęcia następujące zasady stosunku 4 Kół i wspólnych ich zadań.

1) *Jeden dzień w tygodniu (Piątek) wyznacza się na zebranie towarzyskie we wspólnym lokalu (Artyleryjski per. 3) z celem omawiania spraw bieżących. Zebranie to ma się odbywać wieczorem od godziny 8 1/2.*

2) *Raz na miesiąc w tenże sam dzień tygodnia, a najlepiej w ostatni piątek miesiąca, ma się odbywać zwyczajne wspólne posiedzenie członków Rady Państwa i Izby Państwowej.*

3) *Posiedzenie wspólne nadzwyczajne zwołuje się obowiązkowo dla wspólnego rozpatrzenia:*

a) *wnioseków lub deklaracji własnych*

b) *spraw dotyczących specjalnie Królestwa Polskiego lub też Krajów Litwy i Rusi*

c) *spraw dotyczących bezpośrednio praw narodowych polskich*

4) *Każde Prezydium 4 istniejących Kół ma prawo w sprawach uznanych przez siebie za ważne zwołać nadzwyczajne wspólne posiedzenie.*

5) *Te ogólne zebrania mają na celu wzajemne wyjaśnianie i rozpatrywanie spraw i sposobów ich prowadzenia. Członkowie zebranych Kół mają tylko wzajemnie względem siebie głos doradczy [przekreślono: i żadne uchwały, obowiązujące którekolwiek z Kół, powziętymi być nie mogą].*

6) *Na tych ogólnych zebraniach, tak zwyczajnych jak i nadzwyczajnych, obecni na nich Prezesi (lub w ich nieobecności Vice Prezesi, lub też członkowie Komisji parlamentarnych) układają porządek dzienny i proponują na każde zebranie oddzielnie prezydującego.*

7) *Oprócz zebrań 4 Kół, 2 Koła Królestwa i 2 Koła Krajów Litwy i Rusi odbywają wspólne posiedzenia 2 odnośnych Kół w sprawach uznanych za ważne, o ile jedno z odnośnych Kół tego zażąda za pośrednictwem swego Prezydium.*

³¹ Ibidem, k. 472.

8) *Na tych posiedzeniach członkowie Koła, które w danej sprawie nie decyduje, mają tylko głos doradczy.*

9) *Na posiedzeniach 2 Kół prezyduje Prezes Koła, które ma w danej sprawie głos decydujący.*

10) [dopisane ołówkiem:] *Udział Kół w Radzie Państwa w kosztach wspólnych*³².

Niezależnie od prac nad stworzeniem regulaminu wspólnych posiedzeń czterech polskich klubów poselskich w obu izbach, Koła Królestwa Polskiego w Dumie i Radzie Państwa wypracowały szybko, bo jeszcze w 1906 r., krótki i spójny regulamin zebrań.

§ 1. *Wspólne zebrania mają na celu omówienie spraw, poruszanych w Radzie Państwa i w Izbie Państwowej oraz wyjaśnienie stanowiska, jakie Posłowie Polscy względem nich zająć mają.*

§ 2. *Omówieniu podlegają: ważniejsze projekty do praw wniesione do Izby Państwowej, wnioski, deklaracje i interpelacje własne oraz wszelkie sprawy o ważnym politycznym znaczeniu.*

§ 3. *W sprawach wymienionych w §2 właściwe Koło obowiązane jest zasięgnąć opinii drugiego Koła. Zebranie wyraża swoją opinię drogą głosowania.*

§ 4. *Zebrania odbywają się w miarę potrzeby po porozumieniu się Prezydów obu Kół.*

§ 5. *Prezydium Kół układają porządek dzienny posiedzenia oraz proponują przewodniczącego na każde posiedzenie oddzielnie.*

§ 6. *Koła obierają na rok jednego Sekretarza, który prowadzi protokół posiedzeń.*

§ 7. *Protokoły mają być ujawniane tylko za zgodą Prezydów obu Kół*³³.

Na początku prac prawodawczych posłowie czterech Kół spotykali się rzadko, zaledwie kilka razy w roku, zwykle w bibliotece kościoła pw. św. Katarzyny. Tematem rozmów były raczej sprawy wychodzące poza sferę prawodawczą. Działo się tak z powodu bezczynności Rady Państwa, która kilka pierwszych miesięcy swego istnienia oczekiwała na spłynięcie z Dumy projektów ustaw. Nie było więc potrzeby stałych konsultacji między posłami obu izb. Potem posłowie-Polacy wynajęli lokal w zaułku Kowieńskim 4. Było to obszerne mieszkanie zarządzane przez sekretarza Kół Olgierda Malinowskiego. Mieściła się tam biblioteka, archiwum, gdzie przechowywano bieżące, niezbędne materiały do pracy w izbach, stołówka i salon. Kilku posłów mieszkało tam na stałe we własnych pokojach. Na co dzień mieszkanie pełniło funkcję polskiego klubu politycznego, gdzie chętnie przyjmowano dziennikarzy i gości z Polski³⁴. Członkowie Rady Państwa nie mieszkali na stałe

³² Ibidem, [projekt regulaminu 4 Kół Polskich w Dumie i Radzie Państwa, przed 4/17 XII 1907], k. 473–474.

³³ Ibidem, *Regulamin wspólnych zebrań obu Kół z Królestwa Polskiego w Radzie Państwa i w Izbie Państwowej*, [1906], k. 498.

³⁴ [B. Kutylowski] Wuk., *Na Kazańskim Nr 4*, „Słowo” nr 329, 5 XII (22 XI) 1913, dziennikarz pomylił zaułek Kazański z Kowieńskim, zob. „Słowo” nr 330, 6 XII (23 XI) 1913.

w tym lokalu, każdy z nich wynajmował mieszkanie lub pokój hotelowy przy eleganckich ulicach, tego bowiem wymagał prestiż posła.

Częściej spotykali się posłowie z guberni zachodnich. Zebrania odbywały się w mieszkaniu Bolesława Jałowickiego. Były zwykle krótkie, po pierwsze – z braku własnego lokalu, a po drugie – *pewne rozbieżności zapatrywań i usilna praca posłów w odnośnych komisjach obu izb prawodawczych* nie pozwalały na czasochłonne dyskusje. Woyniłowicz twierdził, że szczególnie osoba prezesa koła Terytorialnego w Dumie, bpa Edwarda Roppa, oraz jego poglądy socjalne stały na przeszkodzie ściślejszej współpracy³⁵.

Związek Kół w Radzie Państwa zebrał się na pierwsze posiedzenie u Aleksandra Tyszkiewicza, potem stale spotykał się we wspólnym mieszkaniu posłów Józefa Ostrowskiego i Leopolda Juliana Kronenberga przy Mochowej 4.

* * *

Na początku drugiej kadencji Rady Państwa wybranej w 1909 r. członkowie obu Kół przystąpili do uchwalenia nowych regulaminów. Prawdopodobnie zostało to podyktowane koniecznością ich dostosowania do praktycznych wymogów pracy parlamentarnej.

Na początku nowy regulamin opracowali członkowie Koła Królestwa Polskiego. Przyjęto go na zebraniu w dniu 21 października 1909 r., a opracowali go prawnicy Stefan Godlewski i Ignacy Szebeko.

I. Zasady ogólne.

§ 1. *Niżej podpisani członkowie do Rady Państwa zawiązują „Koło posłów z Królestwa Polskiego w Radzie Państwa w Petersburgu” na zasadach solidarności w postępowaniu parlamentarnym.*

§ 2. *Wszystkie sprawy mające być przedmiotem obrad w Radzie Państwa będą rozpoznawane uprzednio na posiedzeniach Koła.*

II. Prawa i obowiązki członków.

§ 3. *Koło wyznacza spośród siebie mówców do przemawiania na ogólnych zebraniach Rady Państwa w imieniu Koła. Wolno jest wszakże poszczególnym członkom przemawiać we własnym imieniu, byleby nie wbrew uchwałam Koła. W razie wyznaczenia przez Koło mówcy, tenże ma pierwszeństwo głosu przed członkami przemawiającymi we własnym imieniu.*

§ 4. *Nie wolno jest członkom Koła głosować inaczej, jak uchwaliło Koło. Wolno jest jednak każdemu członkowi powstrzymać się od danego głosowania, przy czym ma obowiązek objaśnić przyczyny danego kroku na najbliższym posiedzeniu Koła.*

§ 5. *W Komisjach mają członkowie Koła zupełną swobodę działania i głosowania; obowiązani są wszakże stosować się do zasadniczych wskazówek Koła, o ile te będą im udzielone.*

³⁵ E. Woyniłowicz, op. cit., s. 147.

§ 6. *Nie wolno jest członkom Koła podawać własnych wniosków i interpelacji ani podpisywać wniosków i interpelacji, wnoszonych przez innych członków Rady Państwa, bez specjalnego w tym celu postanowienia Koła lub upoważnienia Komisji Parlamentarnej.*

§ 7. *Od stosowania wskazanych w §§ 3 i 6 zasad solidarności wyłącza się: a) sprawy wyznaniowe, w których każdy członek Koła może postępować i głosować w Radzie Państwa według własnego przekonania i b) sprawy przemysłu i handlu, w których dla członków Koła wybranych z kurii przemysłu i handlu zastrzega się swobodę głosowania i działania, i c) poszczególne sprawy, w których Koło specjalnym pozwoleniem zwolni się od solidarności. Oprócz tego Koło, przy istnieniu ważnych powodów, może uwolnić tego lub owego członka od solidarności w poszczególnej sprawie.*

§ 8. *Członek Koła nie może być bez pozwolenia Koła członkiem innego koła lub grupy parlamentarnej w Radzie Państwa. Nie wolno również pojedynczym członkom występować ani działać w imieniu Koła bez jego upoważnienia.*

§ 9. *Każdy członek Koła obowiązany jest wnosić składkę miesięczną na potrzeby Koła w wysokości określonej na początku sesji parlamentarnej.*

§ 10. *W razie zamierzonego wyjazdu członek Koła obowiązany jest uprzednio zawiadomić prezesa Koła. Na nieobecność dłuższą niż dni 14 powinien uzyskać pozwolenie Koła.*

III. Organizacja Koła i przepisy proceduralne.

§ 11. *Koło wybiera spośród siebie na czas trwania każdej sesji parlamentarnej Prezesa, Wiceprezesa i Sekretarza, zarazem Skarbnika.*

§ 12. *Prezes i Wiceprezes, a w razie nieobecności jednego z nich członek Koła przez nich przybrany tworzą Komisję Parlamentarną.*

§ 13. *Prezes zwołuje posiedzenia, ustanawia porządek dzienny, który jednak uchwałą Koła może być zmieniony, przewodniczy na posiedzeniach, proponuje referentów do prac parlamentarnych oraz przedstawia Koło w stosunkach zewnętrznych.*

§ 14. *Wiceprezes zastępuje Prezesa w razie jego choroby lub nieobecności.*

§ 15. *Komisja Parlamentarna zastępuje Koło w przypadkach niecierpiących zwłoki, z obowiązkiem zakomunikowania i usprawiedliwienia swego postanowienia na najbliższym posiedzeniu Koła.*

§ 16. *Sekretarz prowadzi protokoły narad i księgę kasową, utrzymuje archiwum Koła i Kasę.*

§ 17. *Posiedzenia Koła odbywają się według uznania Prezesa lub na żądanie wymotywowane każdego z członków Koła. W ostatnim razie posiedzenie Koła powinno być zwołane najdalej w ciągu dwóch dni po zażądaniu.*

§ 18. *Do ważności uchwał Koła potrzebną jest obecność najmniej 5-ciu członków. Uchwały zapadają prostą większością głosów obecnych na posiedzeniu członków. W razie równości głosów, głos Przewodniczącego przeważa. Do ważności uchwały zwalniającej poszczególnego członka od solidarności, jak również do stanowiącej zmianę niniejszego regulaminu, konieczna jest większość 2/3 obecnych na posiedzeniu członków, przy czym głos członka zwalnianego się nie liczy.*

§ 19. Wszelkie wybory w Kole odbywają się przez głosowanie zamknięte kartkami. Każdy z obecnych na posiedzeniu członków ma prawo zająć również tajnego głosowania kartkami w każdej innej pod rozpoznanie Koła przychodzącej sprawie.

§ 20. Zmiany niniejszego regulaminu lub dodatki do niego mogą być uchwalone większością wskazaną w § 18 na wniosek trzech członków Koła na posiedzeniu, na które wszyscy członkowie wezwani być winni przynajmniej na 10 dni przed terminem posiedzenia, przy załączeniu w zaproszeniu na zebranie projektowanych zmian.

IV. Stosunek Koła do innych organizacji.

§ 21. Stosunek Koła do Koła Postów z Litwy i Rusi w Radzie Państwa określi regulamin specjalny ułożony po wspólnym porozumieniu.

§ 22. Stosunek Koła do Koła Polskiego w Izbie Państwowej będzie przedmiotem osobnego porozumienia³⁶.

Regulamin Związku Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi niewiele się zmienił w stosunku do wersji z 1906 r. Liczył obecnie tylko 22 punkty, ponieważ usunięto punkt 19 mówiący o konieczności zachowania tajemnicy na temat uchwał Związku. W punkcie pierwszym zdecydowano się na wersję: [...] łączą się z sobą w Związek Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w Radzie Państwa. Poza tym zmianie uległy punkty 4, 16 i 18, przybierając następującą postać:

§ 4. Każde z dwóch Kół, stanowiących Związek, wybiera swego prezesa. Następnie Związek spośród dwóch wybranych prezesów Kół wybiera prezesa i wiceprezesa Związku, a spośród wszystkich członków sekretarza. [...] Prezes, wiceprezes i sekretarz są wybierani na przeciąg każdej sesji parlamentarnej; w następnej sesji parlamentarnej ustępują dopiero po dokonaniu nowych wyborów.

§ 16. Bez upoważnienia Związku wolno jest przemawiać w Radzie Państwa w poparciu mówcy przez Związek do przemówienia w danej sprawie upoważnionego.

Oprócz tego wolno jest przemawiać we własnym imieniu:

- a) przy rozwinięciu dyskusji w Radzie Państwa w sprawach, co do których nie zostało zrobionym zastrzeżenie przez uchwałę Związku,
- b) członkom Związku należącym do komisji wybranych przez Radę Państwa w przedmiotach dotyczących referatów tejże komisji,
- c) członkom Związku, których wnioski zostały przez Związek przyjętym i do Rady Państwa wniesionym, w przedmiocie tego wniosku,
- d) w sprawach osobistych.

§ 18. [...] Dla ważności postanowienia komisji parlamentarnej potrzebnym jest udział trzech jej członków. [...] ³⁷.

³⁶ Ap Łódź, AOPM, sygn. II/27, Regulamin Koła Postów z Królestwa Polskiego w Radzie Państwa w Petersburgu (uchwalony na zebraniu z dnia ... [21 X] 1909 r), k. 512–515.

³⁷ Ibidem, Regulamin Związku Kół Królestwa Polskiego i Krajów Litwy i Rusi w Radzie Państwa w Petersburgu, [1909], k. 522–524.

Poza tym regulamin uzupełniony został o krótki dodatek, poświęcony kwestiom organizacyjnym:

1) *Posiedzenia wspólne*: zwyczajne powinny mieć miejsce w pierwszą sobotę każdego m-ca wedle stylu starego; nadzwyczajne mogą zwoływać prezesowie Kół oddzielnych. Miejsce i godzina posiedzenia będą oznaczone w zaproszeniach.

2) *Na posiedzeniach wspólnych* obowiązki przewodniczącego i sekretarza pełnią po kolei prezesowie i sekretarze Kół oddzielnych.

3) *Koła* przeprowadzają wspólnie do komisji Rady Państwa wyznaczonych przez każde z nich oddzielnie kandydatów. W wypadkach, kiedy Koła rozporządzają tylko miejscem jednym lub kiedy do podziału są miejsca pewne i wątpliwe, komisje parlamentarne same lub przez zwołanie Kół rozstrzygają, kto ma być kandydatem i jakie ma zająć miejsce w takiej liście.

4) *Postanowienie Kół oddzielnych we wszystkich sprawach*, za wyjątkiem wspólnie rozstrzyganych, prezesowie Kół komunikują sobie wzajemnie.

5) *Sprawy uznane przez obie komisje parlamentarne lub przez zwołane Koła*, jako będące natury ogólnopolitycznej, powinny być omówione i rozstrzygnięte na wspólnych posiedzeniach Kół. W tym wypadku głosuje nie Koło odrębne, ale członkowie ich każdy za siebie i powinni poddać się decyzji większości w tej mierze, w jakiej regulamin własny obowiązuje ich słuchać postanowień Koła własnego³⁸.

Koło Krajów Litwy i Rusi przygotowało własny regulamin na krótką sesję 1909–1910. W oczekiwaniu na zmianę ordynacji wyborczej do Rady Państwa w guberniach zachodnich Piotr Stołypin zarządził tam wybory członków izby tylko na rok. W papierach Ostrowskiego nie zachował się regulamin tego Koła z 1906 r. W 1909 r. posłowie Kraju Zachodniego ułożyli go w sposób następujący:

I. Członkowie Rady Państwa, Polacy z Litwy i Rusi, tworzą Koło w celu:

a) obrony interesów Krajów Północno- i Południowo-Zachodniego

b) obrony interesów specjalnych ludności polskiej w tych krajach

c) podtrzymania na zasadzie wzajemności słusznych interesów Królestwa Polskiego

d) utrzymania i rozwinięcia prawodawstwa ogólnopaństwowego na zasadach manifestu 17-go Października

II. Zasadą podstawową łączności członków Koła jest solidarna ich działalność oraz karność oddzielnych członków wobec postanowień Koła lub wskutek upoważnionych przez nie kierowników. W myśl tego członek Koła nie ma prawa stawiania wniosków w Izbie lub podpisania cudzego wniosku bez zezwolenia Koła lub w nagłych razach Prezydium Koła na sali. Również nie powinien na ogół zabierać głosu bez wiedzy Koła lub w razach nagłych Prezydium i nie inaczej, jak w myśl decyzji Koła w danym przedmiocie.

³⁸ Ibidem, *Zasady wspólnego stosunku pomiędzy Kołem Członków Rady Państwa z Korony, a takim że Kołem z Litwy i Rusi (dodatek do regulaminu)*, [1909], k. 543.

III. Jako wyjątek z tej ogólnej zasady członek pojedynczy, któremu przekonanie nie pozwala iść za postanowieniem Koła, powinien albo wstrzymać się od wszelkiego wystąpienia i głosowania, albo, jeśli czuje się obowiązany wystąpić czynnie – to w kwestiach nie dotyczących się bezpośrednio Kraju Zachodniego lub Królestwa Polskiego, lub wyznaniowych, powinien co najmniej na 24 godziny przed posiedzeniem Izby uprzedzić Prezydium Koła o swoim postanowieniu. W kwestiach zaś dotyczących się wyżej wymienionych spraw lub takich, które mogą pociągnąć za sobą następstwa polityki ogólnej, taki członek jest obowiązany na 24 godziny przed posiedzeniem Izby, a jeśli kwestia powstała na sali, nie później, jak w trzy dni po nim, doręczyć Prezydium na piśmie motywowanie swojego odrębnego głosowania lub wystąpienia. Prócz tego mówca na wstępie mowy zaznacza, że mówi w imieniu własnym i nie zgadza się z opinią Koła.

IV. Członek Koła nie powinien przyjmować wyboru do Komisji, jeśli nie podziela ujawnionej już w tym przedmiocie opinii większości Koła. Poza tym w Komisji używa pełnej swobody zdania.

V Na naradach grupowych, Centrum czy innych, członkowie Koła mają swobodę słowa dla różnostronnego wyjaśnienia kwestii, co ich nie oswobadza wobec karnośći względem decyzji Koła (stosownie pp. II i III).

VI. Przy rozpatrywaniu spraw interesujących całą ludność lub poszczególne stany ludności 9 guberni Kraju Zachodniego ma być wzywany do udziału w obradach przedstawiciel guberni kijowskiej.

VII. W stosunku do Koła Członków Rady Państwa z Królestwa Polskiego, Koło z Litwy i Rusi działa na zasadzie wzajemności, bezwarunkowo solidarnie w przeprowadzaniu wspólnie oznaczonych członków do Komisji i wstępuje z Kołem Koronnym w sojusz, jako dwa oddzielnie zorganizowane ciała na następujących zasadach:

a) każde Koło oddzielne rozważa i decyduje sprawy swego kraju i ma prawo na obowiązkowe podtrzymanie drugiego Koła głosowaniem, a wyjątkowo i mową

b) w kwestiach ogólnopaństwowych, mogących pociągnąć za sobą następstwa polityczne, oba Koła starają się osiągnąć jednolitość zdania i głosowania

c) w kwestiach prawodawstwa specjalnego (np. prawa handlowego, cywilnego, kryminalnego itd.) zachowują jedno wobec drugiego całkowitą niepodległość.

Porządek zwoływania wspólnych posiedzeń obowiązkowych i nadzwyczajnych, porządek przewodniczenia na nich i sposób głosowania będą przedmiotem zobopólnego porozumienia Kół.

VIII. Koło Członków Rady Państwa z Litwy i Rusi ma starać się o porozumienie z Kołem Polaków z Litwy w Dumie dla koordynowanej akcji w sprawach krajowych.

IX. Prezydium Koła składa się z dwóch jego przedstawicieli, z których jeden, mianowicie prezes przewodniczący na posiedzeniach Koła, zawiaduje pracą wewnętrzną i komunikuje się z Kołem Koronnym w Radzie Państwa

i Kołem z Litwy w Dumie, a drugi, mianowicie leader parlamentarny, przedstawia Koło na zewnątrz, jako członek biura Centrum lub innej, szerszej frakcji i jako zwykły mówca w imieniu Koła w Izbie (szczególnie w razach nieprzewidzianych). Obaj razem stanowią Komisję Parlamentarną i, o ile nie było postanowienia Koła dla danej sprawy zapadłego, wszyscy członkowie obowiązani są głosować według ich wskazówek. W razie nieobecności na sali jednego z nich, zastępuje goznaczony przez nich obu członek Koła.

X. Posiedzenia Koła zwołuje prezes samodzielnie lub na żądanie jednego z członków Koła dla przedmiotu z góry określonego.

XI. Sekretarz, jednocześnie i skarbnik, prowadzi protokoły posiedzeń Koła i Kasę.

XII. Członek Koła, zamierzający wyjechać z Petersburga w czasie sesji, powinien zawiadomić prezesa i stawić się niezwłocznie na jego wezwanie³⁹.

Regulamin został bardziej dostosowany do względów praktycznych, aniżeli regulamin Koła Koronnego. Przede wszystkim widać, że posłowie dostrzegli konieczność stworzenia przepisów pozwalających im szybko reagować podczas posiedzeń plenarnych czy to przez wygłoszenie mowy, czy zgłoszenie wniosku, czy przez głosowanie. System każdorazowego odwoływania się do opinii Koła nie sprawdzał się, stąd wprowadzenie dużej samodzielności Komisji Parlamentarnej. Pojawiła się w regulaminie funkcja lidera Koła, nietożsama z funkcją prezesa, którego rolą było aktywne działanie w izbie i w kuluarach. Koło Królestwa Polskiego nie przyjęło podobnego rozwiązania, chociaż wśród jego członków wskazanie osoby lidera nie nastroczało najmniejszych trudności. Było oczywiste, że funkcję tę spełniał przez wszystkie kolejne kadencje Rady Państwa Ignacy Szebeko, powszechnie uznawany za najlepszego mówcę wśród posłów izby. W przypadku Koła Terytorialnego trudno jednoznacznie powiedzieć, kto sprawował funkcję lidera, ponieważ nikt się nie wyróżniał. Najwięcej wystąpień mieli posłowie Ksawery Orłowski i Konstanty Skirmunt. W I Radzie Państwa wszystko wskazywałoby na Korwina-Milewskiego, dla którego nawet uczyniono wyjątek w regulaminie. Nie zrobiono by tego, gdyby nie widziano w nim bardzo cennego parlamentarzysty. Członkowie Koła zaakcentowali również fakt reprezentowania interesów całej ludności 9 guberni zachodnich. Na posiedzenia zapraszano Aleksandra hr. Bobrinskiego, reprezentanta guberni kijowskiej, wybranego polskimi głosami. Posłowie z Kraju Zachodniego reprezentowali interesy polskie (na co wskazywała choćby solidarność z Kołem Koronnym), lecz starali się na zewnątrz podkreślać, że są mandatariuszami społecznego zaufania i dlatego ich rolą jest pilnowanie interesów Litwy i Rusi. Tylko w regulaminie Koła Terytorialnego odnajdujemy wzmiankę o współpracy z grupą Centrum. W papierach Ostrowskiego nie ma żadnego dokumentu, który określałby zasady tej współpracy z największą w Radzie Państwa frakcją polityczną o zabarwieniu centroprawicowym. Związek Kół w Radzie pozostał jej wierny do 1914 r.,

³⁹ Ibidem, *Regulamin Członków Rady Państwa z Litwy i Rusi (sesja 1909–1910)*, k. 544–546.

pomimo licznych kontrowersji i krytyki ze strony polskich środowisk opiniotwórczych.

Kształt regulaminu Koła Krajów Litwy i Rusi był dyskutowany podczas posiedzenia Związku Kół 21 października 1909 r. Z zapisek Józefa Ostrowskiego wiadomo, że królewiaci mieli do niego sporo zastrzeżeń.

Zachował się tylko krótki brudnopis zmian zaproponowanych przez Koło Królestwa Polskiego w regulaminie współpracy między Kołami Polskimi w Dumie i Radzie Państwa. Poruszono w nim trzy sprawy:

1) *Przy rozpatrywaniu w Kole Polskim Izby Państwowej wniosków i deklaracji zasadniczych, projektów ustawodawczych oraz spraw innych, uznanych za ważne przez Koło Polskie, Prezydium Koła (lub jego Komisja Parlamentarna) zawiadamia Koło Polskie w Radzie Państwa o odnośnych posiedzeniach i jego członkowie mają prawo brać w nich udział z głosem doradczym.*

2) *Tak samo do wspólnego rozpatrywania takichże spraw w Radzie Państwa Koło Królestwa Polskiego w Radzie Państwa zapraszać będzie członków Koła Polskiego w Izbie Państwowej, którzy mają prawo brać udział w odnośnych posiedzeniach z głosem doradczym.*

3) *Oprócz tego, Prezydium każdego z Kół będzie miało prawo w sprawach wyjątkowej ważności zażądać zwołania wspólnego posiedzenia czterech Kół⁴⁰.*

Koło Polskie w Radzie Państwa, nauczone niechętną postawą kolegów z Dumy, starało się o zachowanie maksymalnej autonomii obu Kół Polskich, uzasadniając konieczność współpracy tylko wyjątkową ważnością spraw.

* * *

W dokumentach Józefa Ostrowskiego z jego działalności w Radzie Państwa nie ma innych pism ani notatek o stosunkach wewnątrz Kół Polskich. Ostrowski zrezygnował zresztą z pełnionej funkcji ze względu na stan zdrowia. Zachowane dokumenty są dowodem na to, że Polacy w Radzie próbowali stworzyć uniwersalny program harmonijnej współpracy, pod którym mogliby się podpisać reprezentanci wszystkich guberni dawnej Rzeczypospolitej. Platformą porozumienia miały być interesy Polaków żyjących w Królestwie i Kraju Zachodnim, pozostające w opozycji do interesów państwa zaborczego. Zadanie było trudne, bo przecież i praca Polaka w parlamencie obcego i wrogiego państwa nie należała do łatwych. Wymagała taktu i elastyczności, chwywania okazji przy jednoczesnym godnym reprezentowaniu narodu. W Radzie Państwa znaleźli się ludzie nietuzinkowi, zwykle działacze społeczni wodzący rej w swych guberniach. Trzeba było nieco utemperować ich samodzielność, narzucić dyscyplinę klubową, by na zewnątrz przedstawiciele Polski występowali jak monolit. Polakom bardzo zależało, by wyróżniali się w rosyjskim morzu poselskim solidarnością, kompetencją, wysoką kulturą osobistą. Zamierzony cel osiągnęli, co podkreślali nawet zatwardziali polako-

⁴⁰ Ibidem, *Wariant do 7/8/9. Obu Kół Królestwa Polskiego* [brudnopis, 1909], k. 532.

żery. W tym względzie opracowywane regulaminy spełniły swą rolę. Polacy po przeszło stu latach na nowo uczyli się praktyki parlamentarnej. Z konieczności korzystali ze wzorów galicyjskich i poznańskich, ale w miarę zdobywania nowych doświadczeń modyfikowali je, dostosowując do specyficznej petersburskiej sytuacji. Piotr Stołypin wielokrotnie dawał wyraz uznania dla polskiej kultury oraz umiejętności organizacyjnych. Szybkie zorganizowanie reprezentacji polskiej w Radzie Państwa, czego wyrazem mogą być powyższe regulaminy, oraz podjęcie przez nią niewdzięcznej pracy w izbie dowodzi, że rzeczywiście, miał powody do takiej opinii.